# O‘ZBEKISTONDA PARLAMENTARIZMNI RIVOJLANTIRISH YO‘LIDAGI SA’Y-HARAKATLAR: PARLAMENTLARARO ITTIFOQINING 2025-YILGI TOSHKENT SAMMITINING TARIXIY AHAMIYATI

**Saidova Zamira Aslonovna**
Toshkent to’qimachilik va yengil sanoat instituti t.f.f.d. (PhD)

**Annotatsiya.** *Mazkur maqolada O‘zbekistonda parlamentarizm institutini takomillashtirish va parlament nazoratini kuchaytirish borasidagi konstitutsiyaviy islohotlar tahlil qilingan. Shuningdek, Oliy Majlisning Parlamentlararo Ittifoqqa (IPU) a’zoligi va 2025-yil 5–9-aprel kunlari Toshkentda ilk bor o‘tkazilgan IPUning 150-yubiley Assambleyasi hamda Toshkent deklaratsiyasining strategik ahamiyati yoritib berilgan.*

**Kalit so‘zlar:** *parlamentarizm, Oliy Majlis, konstitutsiyaviy islohotlar, Parlamentlararo Ittifoq (IPU), 150-yubiley Assambleya, Toshkent deklaratsiyasi, parlament diplomatiyasi, ijtimoiy adolat, barqaror rivojlanish.*

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda hokimiyatlar bo‘linishi konstitutsiyaviy prinsipiga asoslangan demokratik huquqiy davlat va kuchli fuqarolik jamiyatini barpo etish strategik vazifa sifatida belgilandi. Mazkur jarayonda xalq hokimiyatchiligining oliy vakillik organi hisoblangan milliy parlament — O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining davlat va jamiyat boshqaruvidagi o‘rni izchil ravishda mustahkamlanib bormoqda [1]. Zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida an’anaviy hukumatlararo diplomatiya bilan bir qatorda «parlament diplomatiyasi» institutining nufuzi keskin ortib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining dunyodagi eng nufuzli va qadimgi parlamentlararo tashkilot — Parlamentlararo Ittifoq (Inter-Parliamentary Union — IPU) doirasidagi faol ishtiroki hamda 2025-yil aprel oyida Toshkent shahrida IPUning 150-yubiley Assambleyasiga mezbonlik qilishi mamlakatimizda amalga oshirilayotgan demokratik yangilanishlarning xalqaro hamjamiyat tomonidan keng e’tirof etilayotganidan dalolat beradi [3].

O‘zbekistonda milliy parlamentarizm evolutsiyasi 1994-yilda bir palatali Oliy Majlisning tashkil etilishidan boshlanib, 2002-yilgi referendum yakunlariga ko‘ra 2005-yildan e’tiboran professional ikki palatali parlament — Qonunchilik palatasi (quyi palata) va Senat (yuqori palata) faoliyatining yo‘lga qo‘yilishi bilan yanada takomillashdi [4]. Ikki palatali tizimning joriy etilishi qonun ijodkorligi sifatini oshirish, umumdavlat va hududiy manfaatlar mutanosibligini ta’minlash imkonini yaratdi.

So‘nggi yillarda parlamentning ijro etuvchi hokimiyat ustidan nazorat funksiyalarini kuchaytirishga qaratilgan tub islohotlar amalga oshirildi. Yangi tahrirdagi

Konstitutsiyaga muvofiq Qonunchilik palatasi va Senatning mutlaq vakolatlari sezilarli darajada kengaytirildi [2]:

1889-yilda tashkil etilgan Parlamentlararo Ittifoq (IPU) bugungi kunda 180 dan ortiq milliy parlamentlarni va 15 ta mintaqaviy parlament assambleyalarini birlashtiruvchi global tashkilot hisoblanadi [8]. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi 1992-yilda IPU a’zoligiga qabul qilingan bo‘lib, o‘tgan davr mobaynida tashkilot bilan hamkorlik yangi strategik bosqichga ko‘tarildi. Xususan, 2017-yildan boshlab O‘zbekiston parlament delegatsiyalari IPUning barcha Assambleyalari, qo‘mitalari va ixtisoslashgan forumlarida muntazam ravishda yuqori darajada ishtirok etib kelmoqda [3].

Hamkorlikning amaliy natijasi sifatida O‘zbekiston vakillari IPUning rahbar organlariga saylandi. Jumladan, Oliy Majlis Qonunchilik palatasi Spikerining birinchi o‘rinbosari Akmal Saidovning IPU Ijroiya qo‘mitasi a’zosi va tashkilot vitse-prezidenti lavozimlariga saylanishi hamda Oliy Majlis Senati Raisi Tanzila Narbayevaning Ayol-spikerlarning 14- va 15-sammitlaridagi faol yetakchiligi O‘zbekiston parlament diplomatiyasining xalqaro e’tirofi bo‘ldi [9].

2025-yil 5–9-aprel kunlari Toshkent shahrida bo‘lib o‘tgan Parlamentlararo Ittifoqning 150-yubiley Assambleyasi (sammiti) nafaqat O‘zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo mintaqasi siyosiy-diplomatik hayotida misli ko‘rilmagan tarixiy voqea bo‘ldi [10]. Mazkur nufuzli anjumanning aynan Toshkentda o‘tkazilishi to‘g‘risidagi qaror 2024-yilda Jenevada bo‘lib o‘tgan IPUning 148-Assambleyasida barcha a’zo davlatlar tomonidan bir ovozdan qo‘llab-quvvatlangan edi [11].

150-yubiley Assambleya «Ijtimoiy taraqqiyot va adolat yo‘lidagi parlament harakatlari» (Parliamentary action for social development and justice) bosh mavzusi ostida o‘tkazildi [10]. Sammit ishida dunyoning 140 dan ortiq davlatidan 2 000 nafarga yaqin delegatlar, jumladan, 90 ga yaqin milliy parlament spikerlari va vitse-spikerlari, BMT hamda boshqa nufuzli xalqaro tashkilotlar rahbarlari ishtirok etdi [12].

2025-yil 7-aprel kuni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Assambleyaning yalpi majlisida nutq so‘zlab, global geosiyosiy beqarorlik, iqlim o‘zgarishi, kambag‘allik va ijtimoiy tengsizlik kuchayib borayotgan bir sharoitda parlamentlarning mas’uliyatini oshirishga qaratilgan bir qator muhim xalqaro tashabbuslarni ilgari surdi [7]:

Tinchlik va nizolarni diplomatiya yo‘li bilan hal etish: Dunyo miqyosida qurolli mojarolar avj olayotgan davrda har qanday ziddiyat va qarama-qarshiliklarni faqat xalqaro huquq normalari va BMT Nizomi asosida tinch muzokaralar yo‘li bilan hal etishda parlamentlararo muloqotni kuchaytirish zarurligi ta’kidlandi [7].

Ijtimoiy adolat va kambag‘allikni qisqartirish: O‘zbekistonning so‘nggi yillarda kambag‘allik darajasini ikki barobarga qisqartirish borasidagi milliy tajribasi taqdim etilib, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun ijtimoiy himoya dasturlarini moliyalashtirish va xalqaro ko‘makni kengaytirish taklif qilindi [7].

Iqlim o‘zgarishi va Orolbo‘yi muammolari: Iqlim inqirozi oqibatlariga qarshi kurashish, «yashil» iqtisodiyotga o‘tish va Orolbo‘yi mintaqasini ekologik innovatsiyalar zonasiga aylantirish bo‘yicha parlamentlararo qo‘shma nazorat mexanizmlarini shakllantirish tashabbusi bildirildi [7].

Sun’iy intellekt (SI) etikasi bo‘yicha namunaviy qonun: Raqamli texnologiyalar va sun’iy intellektdan foydalanishda inson huquqlari hamda axborot xavfsizligini ta’minlash maqsadida IPU doirasida «Sun’iy intellektdan foydalanish etikasi to‘g‘risida»gi namunaviy qonunni (model law) ishlab chiqish taklifi ilgari surildi [7, 12].

Yoshlar va xotin-qizlarning siyosiy faolligini oshirish: Global miqyosda parlament a’zolari orasida yoshlar va ayollar ulushini ko‘paytirish hamda BMTning Yoshlar huquqlari to‘g‘risidagi xalqaro konvensiyasini qabul qilish jarayonini tezlashtirishga chaqirildi [7].

Sammit yakunida qabul qilingan hujjatlar va ularning global siyosiy-huquqiy ahamiyati alohida e’tiborga molikdir. Assambleya doirasida IPUning doimiy qo‘mitalari, Ayol-parlamentariylar forumi va Yosh parlamentariylar forumining majlislari bo‘lib o‘tdi hamda quyidagi yakuniy hujjatlar qabul qilindi [10, 12]:

1. Toshkent deklaratsiyasi: «Ijtimoiy taraqqiyot va adolat yo‘lidagi parlament harakatlari» nomli yakuniy deklaratsiyada jahon parlamentlari ijtimoiy himoya tizimlarini mustahkamlash, munosib mehnat o‘rinlarini yaratish, ta’lim va sog‘liqni saqlashdan teng foydalanishni kafolatlash hamda BMTning 2025-yilgi Ikkinchi Butunjahon ijtimoiy rivojlanish sammitiga parlamentlarning munosib hissasini qo‘shish majburiyatini oldilar [10].

2. Tinchlik va xavfsizlik bo‘yicha rezolyutsiya: Tinchlik va xalqaro xavfsizlik doimiy qo‘mitasi tomonidan tayyorlangan «Falastinda ikki davlat yechimini ilgari surishda parlamentlarning roli» nomli rezolyutsiya qabul qilinib, xalqaro gumanitar huquq normalariga rioya qilish va mojaroni siyosiy-diplomatik yo‘l bilan bartaraf etishga chaqirildi [10].

3. Barqaror rivojlanish bo‘yicha rezolyutsiya: Barqaror rivojlanish doimiy qo‘mitasining «Qurolli mojarolarning barqaror rivojlanishga salbiy ta’sirini yumshatish bo‘yicha parlament strategiyalari» rezolyutsiyasi orqali urush va

beqarorlik sharoitida infratuzilma, ekologiya va aholi farovonligini himoya qilish chora-tadbirlari belgilab berildi [10].

2025-yilgi Toshkent sammitining strategik ahamiyati uchta asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘ldi. Birinchidan, xalqaro siyosiy maydonda O‘zbekiston o‘zini nafaqat islohotlar o‘tkazayotgan davlat, balki global muammolar yechimi bo‘yicha konstruktiv muloqot maydonini taqdim eta oladigan mintaqaviy yetakchi sifatida namoyon etdi [11]. Ikkinchidan, milliy parlamentarizm nuqtayi nazaridan Oliy Majlis deputat va senatorlari 140 dan ortiq davlat parlamentlari bilan bevosita ikki tomonlama hamkorlik bitimlarini imzoladilar va do‘stlik guruhlari faoliyatini kengaytirdilar [12]. Uchinchidan, qabul qilingan Toshkent deklaratsiyasi va rezolyutsiyalar milliy qonunchilikni ijtimoiy adolat, raqamli etika va ekologik xavfsizlik standartlari asosida yanada takomillashtirish uchun muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qilmoqda.

O‘zbekistonda parlamentarizmni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan tizimli islohotlar mamlakatda demokratik institutlar barqarorligini ta’minlashning asosiy omiliga aylandi. Yangi tahrirdagi Konstitutsiya asosida Oliy Majlis palatalarining vakolatlari kengaytirilishi, parlament nazoratining yangi shakllari joriy etilishi qonun chiqaruvchi hokimiyatning jamiyat hayotidagi nufuzini tubdan oshirdi.

Shu bilan birga, O‘zbekistonning Parlamentlararo Ittifoqqa a’zoligi doirasidagi faol parlament diplomatiyasi, xususan, 2025-yil aprel oyida Toshkent shahrida IPUning 150-yubiley Assambleyasining yuksak saviyada o‘tkazilishi mamlakatimizning xalqaro reyting va nufuzini yangi bosqichga olib chiqdi. Toshkent sammitida ilgari surilgan tashabbuslar va qabul qilingan yakuniy hujjatlar nafaqat O‘zbekiston parlamentarizmining kelgusi taraqqiyotiga, balki global miqyosda tinchlik, ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanish maqsadlariga erishishga munosib hissa qo‘shmoqda.

**Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:**

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan, 2023-yil 30-apreldagi umumxalq referendumida yangi tahrirda qabul qilingan). – Toshkent: «O‘zbekiston», 2023. – 80 b.

2. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To‘ldirilgan ikkinchi nashri. – Toshkent: «O‘zbekiston», 2022. – 440 b.

3. Saidov A.X. O‘zbekiston parlamentarizmi: tarix, islohotlar va xalqaro hamkorlik // «Demokratlashtirish va inson huquqlari» ilmiy-ma’rifiy jurnali. – Toshkent, 2024. – № 2. – B. 14–23.

4. O‘zbekiston Respublikasining «O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Qonunchilik palatasi to‘g‘risida»gi (2002-yil 12-dekabr) hamda «O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Senati to‘g‘risida»gi (2002-yil 12-dekabr)

Konstitutsiyaviy qonunlari // O‘zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi (lex.uz).
5. O‘zbekiston Respublikasining 2016-yil 11-apreldagi «Parlament nazorati to‘g‘risida»gi O‘RQ-403-son Qonuni // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2016-yil, 15-son, 141-modda.
6. O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 18-dekabrdagi «O‘zbekiston Respublikasining ayrim qonun hujjatlariga saylov va referendum o‘tkazish tartibini yanada takomillashtirishga qaratilgan o‘zgartirish va qo‘shimchalar kiritish to‘g‘risida»gi O‘RQ-883-son Konstitutsiyaviy qonuni // lex.uz.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Parlamentlararo Ittifoqning 150-yubiley Assambleyasi yalpi majlisidagi nutqi (Toshkent shahri, 2025-yil 7-aprel) // O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti: president.uz.
8. Inter-Parliamentary Union (IPU). About the IPU: History, Mandate and Member Parliaments. – Geneva: IPU Headquarters Publications, 2024. – URL: https://www.ipu.org/about-us.
9. Narbayeva T.K. Zamonaviy parlament diplomatiyasi va barqaror rivojlanish maqsadlari: O‘zbekiston tajribasi // «Jamiyat va boshqaruv» ijtimoiy-siyosiy jurnali. – Toshkent, 2023. – № 4. – B. 5–12.
10. Inter-Parliamentary Union (IPU). 150th IPU Assembly and Related Meetings (Tashkent, Uzbekistan, 5–9 April 2025): Tashkent Declaration on «Parliamentary action for social development and justice» and Adopted Resolutions. – Geneva / Tashkent: IPU Official Documents, 2025. – URL: https://www.ipu.org/event/150th-ipu-assembly.
11. Inter-Parliamentary Union (IPU). Summary Records of the 148th IPU Assembly and Governing Council Decisions (Geneva, 23–27 March 2024). – Geneva: IPU, 2024.
12. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senati va Qonunchilik palatasining Parlamentlararo Ittifoqning 150-yubiley Assambleyasi yakunlariga bag‘ishlangan rasmiy axborot byulleteni. – Toshkent, 2025-yil aprel. – URL: https://senat.uz / https://parliament.gov.uz.